

۱

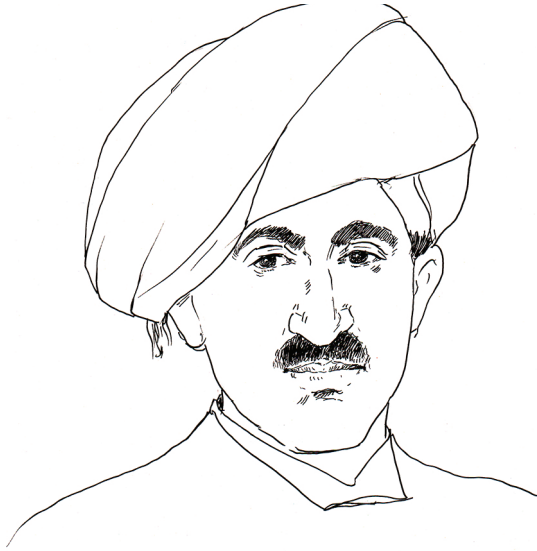
به شیوه‌ی کی به ریالو ده‌توانین نه‌ده‌بی گپ‌رانه‌وه
 (پۆمان، نۆفلیت، چیرۆکی درێژ و کورت) به‌سه‌ر
 دوو پۆلدا دابه‌ش بکه‌ین: پۆلیکیان له‌ نه‌نجامی
 کاریگه‌رییه‌کانی سه‌رده‌مه‌وه ده‌نوسرین و پووداو و
 که‌سایه‌تییه‌ی زه‌مه‌نه‌که‌ی خۆیان ده‌که‌ن به‌ تێمای
 سه‌ره‌کی گپ‌رانه‌وه، له‌ به‌رانبه‌ردا، ده‌توانین پۆلی
 دووهم وه‌ها باس بکه‌ین، که‌ دووروزیک پێوه‌ندی
 به‌ پووداو و که‌سایه‌تییه‌کانی نه‌و زه‌مه‌نه‌وه نییه
 که‌ تێیدا ده‌نوسریت، به‌لکوو له‌ پێی خه‌یال
 و فه‌نتازیای تایبه‌تی نووسه‌ره‌که‌یه‌وه، تێمایه‌کی
 جیا و نوێخولقاو ده‌سازینیت و په‌ره‌ی پێ ده‌دات،
 بئ‌ نه‌وه‌ی گرنگی هه‌چ کام له‌ دوو پۆله‌ که‌م
 و کورت بکه‌ینه‌وه، ده‌توانین بلێین له‌ هه‌ردوو
 پۆله‌که‌دا ده‌قی جیددی و گرنگ به‌ره‌م هاتووه
 و دیت، نه‌وه‌ ته‌نیا توانایی و ده‌سه‌لاتی نووسه‌ره
 برپاری باش و خراپی هه‌رکام له‌و پۆلانه‌ ده‌دات.

۲

«مه‌سه‌له‌ی ویژدان، یان: چۆن بووم به‌
 خانه‌دان» سی (ئه‌حمه‌دموختار جافی) شاعیر،
 یان به‌پێی ده‌ستنوسه‌ بنه‌په‌تییه‌که‌ «مه‌سه‌له‌ی
 ویجدان» [۱]، یه‌کێکه‌ له‌ چیرۆکه‌ ده‌ستپێک و
 سه‌ره‌تا کۆنه‌کانی نه‌ده‌بیاتی کوردیمان، نه‌گه‌رچی
 به‌شێک له‌ گرنگی نه‌م ده‌قه‌ به‌ هۆکاری دره‌نگ
 بلاک‌کردنه‌وه‌ی، فه‌وتاو، به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌وه‌یشدا،
 له‌ پال چه‌ند ده‌قی که‌م و بچکۆله‌ی تردا،

«مه‌سه‌له‌ی ویژدان» له‌ ده‌لاقه‌یه‌کی نوێوه

به‌ختیار حه‌مه‌سه‌وور
 (سه‌لیمانی)

ئەحمەدموختار جاف

۳

«مەسەلەى ويژدان» بەسەرھاتى ويژدانى بيمار و پىر ئازار و ئەشكەنجەى ئىنسانىكى سادەدەلە بە ناوى زۆراب ئەفەندى، ويژدانىكى بەبەر چاوى خۆپەرە لەدەست دەچىت، ئەويش لە لاين كۆمەلگەيەكەو كە بىويژدانى تىيدا سەرورە و برەوى ھەيە . زۆراب ئەفەندى لە خىزانىكى ھەژارى بى دايكوپاوك گەرە بوو، نىمچەخوئىنەوارە، مووچەخۆرىكى بچووكە، ھىچ بىرورپاھەكى تايبەتى نىيە - ھەك ئەوھى يەكەك بىت لە پىزى درىزى كارمەندەكانى ئەدەبى پىترسبورگى سەدەى ھەژدە، كە نووسەرانىكى ھەك دەستويشكى، گوگۆل، تورگنئىف، چىخۆف و... بەرجەستەيان كىردوونەتەو، بە چارەنووسى خۆى پارىيە، بەلام كۆمەلگە دنەى دەدات، دەبىت كار بكات، پارەى زياتر و زياتر پاشەكەوت بكات، بۆ ژيانىكى باشتەر - تۆ بخوئىنەو: پىسترا - دەچىتە دووى كار، سەرھەتا لای مەلا و مەلاژنىك، ئەم دووھ لەسەر دزى و فزى دەژىن، دەفتەرى حسابوكتايان پىرە لە غەلوغەش، لە قەرزى زىادى، لە ساختەكارى و... زۆراب لەمە ئاگادارىان دەكاتەو، پىيدا ھەلدەشاخىن و... لەوئ دەروات [دەردەكرىت]،

دەبىت بە سەرھەتا و بناغەى ميژووى ئەدەبىياتى گىرپانەوھى كوردى .

ئەم چىرۆكە لە سالانى (۱۹۲۷ - ۱۹۲۸)دا نووسراو و لە سالى (۱۹۷۰)دا لە لاين «د. ئىحسان فوناد»-ەو، بآلو كراوئەو. ئاشكرايە ئەحمەد موختار جاف يەكەكە لە شاعىرە شىوھەكلاسىكەكانى كورد، لە بنەمالەيەكى ناسراو و خانەدان، لە ھەلەبجە؛ لە باوكەو ھەسەمان پاشا و لە دايكەشەو ھەدەلەخانم لەدايك بوو. لە بارەى ژيان و شىعەرەكانىيەو، گەلەك بابەت و لىكۆلئىنەو نووسراون، زۆر لاينى نەيتى و داھىنەرانەى كارەكانى تاووتوو و كەشف كراو، بەلام ئەوھى بە لىلى و نەزانراوى ماوئەو، ھۆكارى كوشتنەكەيەتى، چەند بۆچوون و لىكدانەوھى جىاوازى بۆ كراو، بەلام ھەر مەتەلە و ھەل نەھىنراو، تا نووتىرەن چاپى كۆبەرھەمەكەى، كە فەرھاد شاكەلى لە پىشەكىيە زانستى و چىرۆپەكەيدا، لە پىسى چەند سەرچاوھ و وردبوونەوھو، رووى پاستى ئەم مەسەلەيەى ھەل مالىوھ و «ھامىدبەگى كورپى مەجىدبەگى كورپى ھەسەمان پاشاى جاف»، بە بكوژى ئەحمەد موختار دادەنيت، ھامىدبەگ كە دەكاتە برازاي ئەحمەد موختار و بە تەمەن دە سال لە ئەحمەدى مامى گەرەتر بوو، كارەكەى لە گوزەرى دوو چەكداروھ جىبەجى كىردوو بە ناوھەكانى «ف.ن.» و «س.ح»، كە پاستەوخۆ پاش كوشتنى ئەحمەد موختار لەگەل ھامىدبەگ بۆ بەغداد ھەلاتوون و دواترىش لەگەلى گەرپانەتەو بۆ ھەلەبجە. دوای ھاتنەوھى، ھامىدبەگ دەبىت بە قايمقام، پاشان ئەندامى پارلەمانى عىراقىش، واتە ھەمان پلە و پۆستى ئىدارى و سىياسى ئەحمەد موختار. باسەكەى شاكەلى بە زۆر وردەكارى و زانىارى تر لە بارەى عەشىرەتى جاف و ھامىدبەگ و ھاوھەلەكانىيەو دەولەمەندە، بەمەيش بەشىكى زۆر لەو ناوونى و لىلىيە ئەدەبى و ميژوويەى لەسەر كوشتنى ئەحمەد موختار دروست بوو، پوون دەبىتەو. [۲]

«مهسهلهی ویژدان» له پۆلی ئه و چیرۆکانهیه که له ههناوی زهمهنهکه یانه وه دهپسکین، پهخنه ی زهمهنهکه ی خۆیان دهکهن، بچ ئه وه ی بچوکتیرین پروداوی چهپه ل و هاواری بیدادی تیپه پ بکه ن. ئه م دهقه له خانه ی پیا لیزی په خنه گرانه دا جی دهگرئ، واقعی مه وجود به وردی شه نوکه و دهکات، هه ریه ک له و پروداوانه ی ئه م دهقه نیشانگریان دهکات، پروداوی سه رده مه که ی خۆیانن، واته سالانی پاش یه که مین جهنگی جیهانی و دروستبوونی یه که مین حکومه تی میلی کوردستان، هاوکات سه رده مه یکی پر نا شووب و ده لاندنی گهنده لسی. لیره دا، له بهر پۆشنای یه کیک له و «ئیعلان» انه ی له ژماره: ٤٥، ١٩٢٥/١٠/٢٢ سی پۆژنامه ی «ژیان وه» دا بلو کراوه ته وه، ده یسه لمینین که چیرۆکی «مهسهله ی ویژدان» چهنده به ناگاییه وه په ژاوه ته سه ر پروداوه کانی سه رده مه که ی و چۆن وزه ی په خنه گرانه ی ناراسته کردوه؛ ده سخته ی لیل و ناخۆشی عه رزوحال نووسه کان یه کیک بووه له گرفته کانی ئه و سه رده مه، له م میاندا، داوای هه ق و مافی چهنده عواچی خوراو و پشتگوئ خراوه، دیاره له مه یشدا مه به ست هه بووه، به هه رحال، له پی ئه م «ئیعلان» وه، تی دهگه ین که گرفته که له وه گه وره تره که ته نیا که سیک، یان چهنده که سیک تووشی ئه م دۆخه هاتبن، به لکوو ئه م گرفته (گرفته ی ده سخته ناخۆشی)، هینده ته شه نه و په لی کوتاوه، که کاریک بکات راسته وخۆ «داوهری مونفه ریدی سلیمان» لی بیته دهنگ. لیره دا، ئه و برپاره وه ک خۆی ده نووسمه وه و خۆینه ده توانیت له گه ل هه مان ئه و پروداوه ی نیو چیرۆکی «مهسهله ی ویژدان» دا پیکی بگرئ و ناست و په نگدانه وه ی ئیعلان هه رمیه که له چیرۆکه که دا ببینیت وه، وشیاری په خنه گرانه ی (ئه حمه دموختر جاف) یش له مه سه له یه کی له و جۆره، درک بکات، هه روه ها ده توانیت سه ره تای که شی پیچاوپیچ و هه رزه ری ئیداری و هاوکات کافکایی، لیره ته ماشا

ئه مه سه ره تای که وتنی ویژدانه، سه ره تا سه ر دواتر خۆشه ی دهکات. ژۆراب تیوه ده گلئ، دیته شار (سلیمان). شار وه ک زه لکاویکی گه وره له خۆیدا قووتی ده دات، تا بینه قاقا. هه ر له و سه رایه دا گۆمه لی عه رزوحالچییه کان ده بینیت، ئه میش به حیساب کویره خه تیکی هه یه و خۆینه واره، برپار ده دات ده ست بکاته عه رزوحال نووسین، چهنده ته به ق کاغه ز و دوو سی ئووچ و هه ندیک مه که ب ده کپئ و له سووچیکی ده روازه ی سه رادا، ده بیته به عه رزوحال نووس. یه کیک له دیمه نه ورد و شاعیرانه کانی ئه م چیرۆکه، ماجه را و هینان و بردنی په ئیسی مه که مه و ژۆراب ئه فه ندیه؛ ئه ویش له و کاته دا ژۆراب به هۆی ده عواچییه که وه، که عه رزوحالی بۆ نووسیوه، بانگ ده کړیته مه که مه، په ئیسی مه که مه به هۆی خه تی ناشیرین و شقی و پقی، حوکی زیندانی ژۆراب ئه فه ندی ده دات، پاش که میک ده مولوت کوتانه وه، ژۆراب نووسراوی حوکه که ی ده خۆیتته وه، ده بینیت ده سخته ی په ئیسی مه که مه، ژۆر له ده سخته ی خۆی ناشیرینتر و نارپکتره، چما هه ر خۆینه واری هه بیته! - بیرخه ره وه ی هه مان ده سه ته واژه ی سه ده کانی ناوه راستی فه ره نسه: خو پاشا پروته! - ژۆراب ئه فه ندی به م ئاویه و به هه ناسه ساردیه وه ده لیت: «خودا قودره ت قابیلی تویه، یه کئ له سه ر خه تنا شیرینی محاکه مه ده کړت یه کیک له بهر خه تنا شیرینی، مه سه وود بووه و به ختیاره!» [٢] کۆتایی ئه م محاکه مه، به رتیه، چونکوو حوکه به پیی قانونی عه شایه ره نه ک قانونی نووسراو! ژۆراب ئه فه ندی پاره ده دات، نه ک هه ر ئازاد، به لکوو دوو دانه له عه رزوحال نووسه کانی سه رایشی بۆ ده ر ده که ن! «به رتیلیم دا تا کاریکی وا و فه رمانیکی ئه وتۆ ده ریکریت، هه ر من بتوانم عه رزوحال بنووسم.» [٤] لیره شدا نیگای په خنه گرانه ی ئه حمه دموختر جاف به گور و به کارانه، په رده له سه ر دزیوی و داپزاوی ده سه لاتی سه رده مه که ی هه لده داته وه.

بکات.

جیی ناماژه بۆکردنه: مامۆستا کهمال په ئووف
محهمهده ئهم ئاگادارینامه (چارنامه)ی له کتییی
ئهدهبی نامه نووسینی کوردیدا، به مه بهستی
وردبوونه وهی لیکۆلهران و خوینه واران نواندووه.
[5]

[داوهری موفه ریدی سلیمانی - عهزوحالانووسه کان

سلیمانی

۱۹۲۵/۱۰/-

ئیعلان

په راویزه کان:

- ۱- کۆبه ره می ئه حمه دمoxtar جاف، ئاماده کردن
و پیداچوونه وهی: کاروان عوسمان خهیات (پیبین)،
ئینتیشاراتی کوردستان، چاپی یه که م، ۲۰۱۹.
- ۲- فه ره اد شا که لی (پیشه کی)، کۆبه ره می
ئه حمه دمoxtar جاف.
- ۳- مه سه له ی ویژدان، ئه حمه دمoxtar به گی
جاف، پیشه کی و لیکۆلینه وه: د. ئیحسان فوئاد،
به رپۆه به ریتیی چاپ و بلاوکردنه وهی سلیمانی،
چاپی دووه م، ۲۰۰۶.
- ۴- هه مان سه رچاوه ی سییه م.
- ۵- ئه ده بی نامه نووسینی کوردی، لیکۆلینه وه
و وردبوونه وه و کۆکردنه وهی: که مال په ئووف
محهمه د، جزمی ۳، ده زگای ئاراس، چاپی یه که م،
هه ولپیر، ۲۰۰۴.
- ۶- پۆژنامه ی ژیا نه وه، ژماره (۴۵)، (۲۲ی تشرینی
یه که م ۱۹۲۵)، له کتییی: ژیا نه وه و شوینی له
پۆژنامه نووسیی کوردیدا (۱۹۲۴ - ۱۹۲۶)، عه بدوللا
زه نگه نه، پیشه کی و پیداچوونه وهی: د. که مال
مه زهر ئه حمه د، ده زگای چاپ و بلاوکردنه وهی
موکریان، چاپی یه که م، هه ولپیر، ۲۰۰۰.

له و پۆژه وه که له سلیمانیدا مه که مه
ته شه ککولی کردووه، چه ند ئیستیدعا یه که ته قدیم
مه که مه کراوه، له بهر ئه مه ی موافیقی قانون
نه نووسرا بوو، مه جبووری قوبوولنه کردنی ئه و
ئیستیدعا یانه بوون.

ئه مه یش مووجیبی زه ره ری ساحیب ده عوا یه که
بئ فائیده پاره ی پوول و کریی عهزوحالچییان
له کیس ده چیت.

له بهر ئه مه بۆ موخافه زه ی حوقوقی ئه هالیی،
ئیعلانی ئه و که سانه ده که یین که عهزوحال
ده نووسن، له مه وپاش هه ر که سیک موراجه عه تیان
پئ بکات، لازمه حه قیقته تی ده عوا که یان تی
بگهن، ئه مجا بینوسن و ئه گه ر نه یانتوانی تی
بگهن، بۆ تیگه یشتنی ته سویری ئه و ده عوا یه،
موراجه عه ت به قه له می مه که مه بکه ن و له
پاش ئه وه عهزوحال بنوسن، وه ئیلا مه که مه
پاره ی پوول و کریی ئه و ئیستیدعا یه که موافیقی
قانون نه بئ و مه که مه قوبوولی نه کا، لئی
ته زمین و ته سلیم به ساحیبی ده کات. له گه ل
ئه مه یش هه ر له ده عوا ی سو لحدا مه که مه
ده توانئ بئ ئیستیدعا ده عوا قوبوول بکا، به
ئه و شه رته ساحیب ده عوا به قه له می مه که مه
موراجه عه ت و ده عوا که ی زه بت بکات.
عهزوحالچییه کان ئه گه ر بۆ مه که مه له